

Ioan Stanciu, *Așezarea de la Lazuri-Lubi Tag (jud. Satu Mare). Aspecte ale locuirii medievale timpurii în nord-vestul României*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016 (2019), 446 pagini

Reputatul cercetător clujean Ioan Stanciu, autor a numeroase studii și lucrări monografice dedicate Evului Mediu timpuriu din nord-vestul României și Transilvania, revine în atenția lumii științifice prin publicarea cărții intitulată *Așezarea de la Lazuri-Lubi Tag (jud. Satu Mare). Aspecte ale locuirii medievale timpurii în nord-vestul României*, publicată în colecția Bibliotheca Ephemeris Napocensis 9, editor Coriolan Horațiu Opreanu, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2016 (apărută în 2019). Aceasta se dovedește a fi nu doar monografia unei așezări, ci și a locuirii într-o regiune mult mai extinsă, atât din afara arcului carpatic (Câmpia Joasă a Someșului sătmărean), cât și din interiorul său (Depresiunea Sălajului și în amonte pe râul Someș) în orizontul cronologic al Evului Mediu timpuriu. Deși așezarea din secolele VIII-X a fost cercetată în proporție mică, „ușor peste 5%” (p. 25), autorul extrage cu profesionalism suficiente informații pentru a schița ansamblul vieții de zi cu zi nu doar al acestei comunități, ci și al întregului spectru de așezări medievale timpurii situate pe o arie geografică mai întinsă.

Așezarea pluristratificată de la Lazuri-Lubi Tag a fost cercetată în nouă campanii arheologice între 1993 și 2003, iar acest volum a fost precedat de publicațiile aceluiași autor despre un orizont de locuire mai timpuriu, care se datează în secolele V-VII și este atribuit slavilor timpurii¹.

Cartea dedicată secolelor VIII-X este structurată în cinci capitole, fiecare cu numeroase subcapitole care tratează detaliat prin prisma descoperirilor arheologice problematica locuirii așezărilor medievale timpurii sub toate aspectele ei. Ilustrația este bogată, calitativă, atât ca informație, cât și ca mod de realizare, și cuprinde 69 de planșe alb-negru și color la finalul textului, dar și numeroase imagini alb-negru și color cuprinse în text, însumând 215 figuri: diagrame, grafice, hărți, reconstituiri grafice ipotetice dar extrem de sugestive ale complexelor arheologice, desene ale obiectelor.

Așezarea de la Lazuri-Lubi Tag este

¹ Stanciu 1998–1999, 114–226; Stanciu 2011, 331–358, 638–726; Stanciu 2015, 113–130.

contextualizată în microregiunea din nord-vestul României, astfel că la fiecare subcapitol avem un excurs în întreaga zonă cu privire la tematica discutată, fiind prezentate analogii pentru contextul de descoperire și pentru artefacte, atât prin text cât și prin imagini. Totodată se compară situația arheologică de aici cu cea din așezări din zona Europei central-estice, detectându-se similități, dar și deosebiri. Se evidențiază astfel evoluția în timp a acestora, dar și asemănările dintre ele, și se realizează de fapt o sinteză a situației arheologice din regiunea mai sus amintită, în Evul Mediu timpuriu. Pe întregul parcurs al volumului, autorul are o privire critică asupra publicațiilor referitoare la siturile din regiune și face excursuri interesante în legătură cu activitățile cotidiene, cu modalitățile de desfășurare a vieții social-economice și prezintă felul în care sunt acestea reflectate arheologic.

Considerăm foarte important faptul că pe parcursul întregii lucrări autorul folosește analizele interdisciplinare (dendrocronologice, paleobotanice, arheozoologice) ca argumentație pentru cronologia așezării, dar și pentru a stabili ecosistemul contemporan al acesteia și obiceiurile alimentare ale comunității. Exemplificăm aici analiza dendrocronologică a materialelor lemnoase din fântânile descoperite în așezare, care au indicat că tăierea copacilor utilizați a avut loc în secolul VIII-începutul secolului IX (pp. 55–56).

În primul capitol sunt prezentate condițiile naturale ale microregiunii în discuție și istoricul cercetării de la Lazuri-Lubi Tag, iar în capitolul doi sunt discutate detaliat complexele arheologice din așezare, dar sunt formulate și supoziții cu privire la structurarea așezărilor, la organizarea spațiului locuit și la cea socială a comunităților medievale timpurii din nord-vestul României și Transilvania. Capitolul al III-lea, cel mai extins atât ca informație, cât și ca problematică, se referă la inventarul complexelor arheologice. Astfel, fiecare categorie de artefacte a fost discutată în contextul general al descoperirilor din așezări transilvănene sau din nord-vestul României totuși cu un accent deosebit pe olărie, fapt explicabil deoarece ceramica reprezintă

cea mai numeroasă categorie de artefacte. Aceasta este atent analizată atât din punct de vedere tehnologic, morfologic și al repertoriului decorativ, cât și din perspectiva originii, a răspândirii și a contextului social și economic în care aceasta a fost întrebuințată.

Deosebit de interesant este subcapitolul III.1. dedicat ceramicii de unde am reținut că există legături tipologice cu ceramica din teritorii situate la mare distanță, cum sunt Peninsula Balcanică (pp. 113–114) și spațiul sud-estic și central al Alpilor (pp. 164–167), care dovedesc perpetuarea unor tradiții tehnologice ce pot fi puse în legătură cu anumite obiceiuri culinare și implicit practicarea unor ocupații (prepararea cerealelor în cazul tipsiilor și a tăvilor modelate manual sau cea a laptelui în cazul oalelor cu striuri la interior, confecționate la roata înceată). Autorul manifestă prudență în a se pronunța cine anume vehicula aceste produse și în ce condiții au ajuns în partea de est a bazinului carpatic, dar menționează că este vorba despre tradiții antice târzii care vin dinspre teritorii cu populație romanizată (p. 164, p. 184). Apartenența la lumea romană sau vecinătatea cu aceasta poate fi o explicație pentru perpetuarea unor tradiții în practicarea meșteșugului olăriei și pentru apariția unei ceramici cu caracteristici aproximativ identice în regiuni aflate la mare distanță și care nu au avut contact reciproc direct. În acest sens, autorul dezbate similitățile morfologice și tehnologice ale ceramicii confecționate la roata rapidă descoperite în nord-vestul României, în așezarea de la Lazuri-Lubi Tag și în cuptorul de olar de la Sighișoara-Dealul Viilor (jud. Mureș), cu cea din zona Rinului Superior, corespunzătoare Landului Baden-Württemberg, la care diferă doar paleta decorativă. Aceste teritorii au în comun doar legătura cu civilizația romană fiind foste provincii sau regiuni supuse unor influențe provinciale puternice (pp. 202–205).

De asemenea, considerăm remarcabil demersul autorului prin care, în absența descoperirilor propriu-zise de cuptoare de olar, presupune existența unor ateliere locale de produs ceramică pe baza unor detalii tehnice: forma marginilor vaselor și reprezentativitatea lor în așezări (pp. 198–199).

În legătură cu problematica olăriei medievale timpurii confecționate la roata rapidă de pe teritoriul României (subcapitolul III.1.3.3.5), Ioan Stanciu amintește cuptorul de olar descoperit la Remetea Mare – Gomila lui Pituț (jud. Timiș) despre care afirmă că are datarea nesigură în secolele VIII-IX, deoarece în apropierea cuptorului au fost găsite unele fragmente ceramice din perioada romană (p. 210 – explicația figurii 189, p. 219).

Într-adevăr, în articolul dedicat descoperirii cuptorului de olar de la Remetea Mare, Adrian Bejan a menționat că în preajma acestuia au fost găsite fragmente ceramice din secolele VIII-IX, precum și fragmente ceramice cenușii atipice modelate la roată din secolele III-IV². Dar, în aceeași lucrare se afirmă răspicat faptul că toate complexe arheologice discutate în studiu, inclusiv cuptorul de olar, se datează în a doua jumătate a intervalului secolelor VIII-X, respectiv în secolul IX³. În toate studiile ulterioare despre descoperirile din așezarea de la Remetea Mare – Gomila lui Pituț, Adrian Bejan nu mai amintește fragmentele ceramice din secolele III-IV, ci doar faptul că tipul de ceramică din jurul cuptorului era identic cu cel al așezării pe care o datează în secolele VIII-IX⁴. În legătură cu cronologia acestei așezări se cuvine subliniat aici faptul că aceasta poate fi restrânsă, pe baza analogiilor materialului ceramic, în a doua jumătate a secolului IX-primele decenii ale secolului X⁵.

În Banat au fost descoperite două cuptoare de olar în așezarea antică târzie de la Timișoara-Freidorf, nu departe de Remetea Mare, dar sunt de tipul cu pilon central și brațe radiale⁶. Acestea au analogie apropiată în așezarea de la Üllő (Ungaria)⁷, unde s-au găsit și cuptoare cu pilon central și prevăzute cu grătar⁸. Așadar, cele două tipuri de cuptoare coexistau în antichitate așa cum a fost atestat arheologic în așezarea de olari de la Üllő, dar acest fapt nu este un argument pentru datarea cuptorului de la Remetea Mare în aceeași epocă. Mai degrabă acesta, prevăzut cu cameră de acces, cameră de foc și cameră de ardere separate de un grătar și fără picior central, se apropie ca mod de construcție de cuptorul găsit la Gornea-Țărmuri (jud. Caraș-Severin) și datat în secolul XII⁹ sau de cele descoperite în așezarea de olari de la Pecica

² Bejan 1984, 6.

³ Bejan 1984, 7. Apartenența acestui cuptor de olar la așezarea medievală timpurie este susținută hotărât în repetate rânduri de către Adrian Bejan: Bejan 1981, 3; Bejan 1985–1986, 224; Bejan 1995, 72.

⁴ Bejan 1985–1986, 223–224, 228.

⁵ Tănase 2010, 82.

⁶ Benea 1996, 175–176; Mare 2011, 27–28, 146, Pl. VI.

⁷ În așezarea de la Üllő s-a găsit un cuptor cu brațe radiale și pilon central, databil în secolele III-IV, care a folosit la producerea unor vase de ceramică zgrunțuroasă. Informație amabilă din partea doamnei dr. Valéria Kulcsár (Universitatea din Szeged), căreia îi mulțumesc și pe această cale pentru bunăvoința de a-mi oferi informațiile și pentru permisiunea de a le publica.

⁸ Istvánovits, Kulcsár, Mérai 2011, 341–344; 345, Fig. 8; Kulcsár, Mérai 2011, 65–66, 73–77.

⁹ Uzum, Țeicu 1978, 297.

(jud. Arad), datate în secolul XII-începutul secolului XIII¹⁰.

Pe de altă parte, între materialele arheologice provenite din situl de la Remetea Mare-Gomila lui Pituț, păstrate în depozitele Muzeului Național al Banatului, există doar câteva fragmente ceramice de culoare cenușie lucrate la roata rapidă, care pot fi un indiciu al unei locuiri din secolele III-IV p. Chr., însă fără a avea legătură cu datarea cuptorului de olar.

În același subcapitol III.1.3.3.5., autorul abordează problematica originii ceramicii lucrate la roata rapidă în condițiile în care în Evul Mediu timpuriu s-a constatat un regres în folosirea acesteia pentru secolele VII-IX. O posibilă explicație pentru prezența ceramicii lucrate la roata rapidă în regiunea nord-vestică a României ar fi mișcarea demografică dinspre Transilvania spre regiunile învecinate (p. 209, pp. 215–218). În sprijinul acestei ipoteze, menționăm aici o informație la care Ioan Stanciu nu a avut acces înainte de elaborarea manuscrisului, respectiv faptul că și în Banat, în zona colinară din nord-estul județului Timiș, așadar în vecinătatea Transilvaniei, s-a descoperit recent ceramică zgrunțuroasă lucrată la roata rapidă în așezările medievale timpurii de la Susani-Săliște¹¹ și Lugoj-Știuca Veche¹².

În mod firesc, autorul s-a exprimat cu precauție cu privire la un subiect aprig dezbătut ca etnicitatea și reflectarea ei în cultura materială și a afirmat că nu se poate stabili cu certitudine etnia producătorilor și a utilizatorilor artefactelor (pp. 224–225). Această afirmație este cât se poate de corectă, dar atunci această metodologie trebuie folosită și când folosim terminologia de olărie sau ceramică gepidică, slavă, avară etc. Pe de altă parte, în ultimii ani a început să se discute despre supraviețuirea unei populații romanice în fosta provincie Pannonia, care a transmis anumite modele în cultura materială¹³. Așadar nu este complet eronată presupunerea că în Transilvania, fosta provincie Dacia, a putut supraviețui o populație romanică, din care în Evul Mediu timpuriu o parte a sa s-a mișcat spre regiunile limitrofe, respectiv nord-vestul României, Banat sau nordul Munteniei (pp. 219–220) și care are anumite trăsături specifice reflectate arheologic. Așa cum subliniază autorul „...nu se poate argumenta ipoteza că meșterii care produceau vase la roata rapidă destinate bucătăriei și cei cărora le erau destinate reprezentau un „grup romanic”

exclusivist al populației de atunci. Această olărie era folosită în acea vreme, iar utilizatorii nu erau obligați la o anumită afiliere etnică” (p. 227). Cu toate acestea, nu trebuie să evităm până la excludere ipoteza romanității atunci când se vorbește despre cei ale căror urme arheologice le cercetăm, ci doar să fim receptivi la această posibilitate atunci când dovezile conduc în această direcție.

Considerăm corectă observația autorului potrivit căreia descoperirile funerare viitoare pot susține noi posibilități de interpretare referitor la cronologie și la cei care au folosit artefactele și au locuit aici (p. 227). La aceasta am adăuga faptul că o serioasă analiză antropologică a scheletelor umane din mormintele databile în a doua jumătate a mileniului I p. Chr. de pe teritoriul actual al României, după noile metodologii (analize genetice și analiza izotopilor de stronțiu), ar putea oferi un tablou diferit și ar da o altă dimensiune sintagmei de populație locală, de populație alogenă și tabloului etnic în general, despre care izvoarele scrise oferă de regulă informații confuze din surse la mâna a doua și doar arareori sunt relatări directe ale unor martori oculari¹⁴.

Capitolul al IV-lea al cărții este rezervat concluziilor din care reținem faptul că olăria executată la roata rapidă, care deși nu este neapărat un indicator etnic, totuși relevă o tradiție a unui anumit mediu dinspre care provine, precum și legătura strânsă a acesteia cu olăria antică târzie (p. 260). O altă concluzie notabilă este aceea că în Evul Mediu timpuriu au existat forme de organizare, structuri locale și regionale în formare și în acest sens un exemplu ar putea fi gruparea așezărilor situate pe Someșul Inferior și în Depresiunea Șimleu din care se cunoaște mai bine ceramica modelată la roata rapidă (p. 262).

Legat de problema etnicității, ni se spune că separările etnice pe baza unor categorii ceramice, de exemplu, sunt puțin credibile, și că în societate au fost mai importante alte forme de structurare a unor solidarități de grup sau chiar mai extinse (p. 263). În orice caz, conviețuirea unor grupuri de populații poate fi relevată de structura, ritualurile funerare și inventarul din necropole, cum este cimitirul 3 de la Bratei (jud. Sibiu), amintit de autor, în care este detectată conviețuirea dintre păgâni și creștini. Situația devine mai derutantă dacă se alătură și descoperirile arheologice cu analogii în zona sud-estică și centrală a Alpilor (p. 264). Totuși, cu toată rezerva și prudența vizibile față de subiect pe parcursul întregii lucrări,

¹⁰ Mărginean 2017, 111–113.

¹¹ Tănase 2019, 105–106.

¹² Tănase 2019, 106, nota 19.

¹³ Vida 2008, 36–41.

¹⁴ Curta 2006, 61–63.

autorul face o afirmație mai cutezătoare și spune că tabloul zugrăvit în Cronica Notarului Anonim cu privire la cei care locuiau meleagurile din nord-vestul României ar putea fi evidențiat din perspectiva culturii materiale în sensul unei conviețuiri româno-slave (p. 264).

Așadar, interpretarea descoperirilor din epoca medievală timpurie este extrem de complicată, în continuare se caută răspunsuri și se emit ipoteze cu privire la cine sunt cei care au lăsat aceste urme arheologice. Poate că o ipoteză de luat în considerare ar fi ca transhumanța practică la distanțe mari sau comerțul cu sare legat de creșterea animalelor să fie responsabile pentru circulația persoanelor și a mărfurilor între regiuni îndepărtate, cum sunt marginile estice și vestice ale bazinului carpatic sau din Balcani spre nordul Dunării și invers¹⁵.

Capitolul al V-lea reprezintă catalogul descoperirilor din așezarea de la Lazuri-Lubi Tag, însoțite și de o identificare a oaselor de animale, în tabele, care ilustrează încă o dată metodologia de abordare a descoperirilor din această așezare și iscusința de a extrage maximum de informație dintr-o cantitate relativ restrânsă de contexte și materiale arheologice.

În mod cert, monografia lui Ioan Stanciu constituie o lucrare de referință pentru arheologia Evului Mediu timpuriu din România, un model de abordare, de interpretare și de judecare critică a izvoarelor arheologice. Volumul sintetizează tot ceea ce se cunoaște în acest moment despre această microregiune din nord-vestul României și creionează, în ciuda penuriei informațiilor, conviețuirea în secolele VIII-IX a unor populații cu origini și tradiții diferite din care în urma unui proces de aculturație s-au cristalizat comunitățile pe care izvoarele medievale le menționează aici: români și slavi aflați sub autoritatea regalității maghiare.

Daniela Tănase

Muzeul Național al Banatului, Timișoara
e-mail: danielatanase@yahoo.com

BIBLIOGRAFIE

Băcuet-Crișan 2017

D. Băcuet-Crișan, Despre cuptorul de olar din perioada medievală timpurie descoperit la Sighișoara „Dealul Viilor”-sector Necropolă (jud. Mureș). Observații privind tehnica de modelare a ceramicii și cronologia. Comparații cu olăria medievală timpurie modelată la roata rapidă din spațiul nord-vestic al României. In: *Locuirea medievală timpurie din Transilvania și vecinătăți*, Orbis mediaevalis

1, eds. F. Mărginean, I. Stanciu, D. Băcuet-Crișan, Cluj-Napoca (2017), 189–209.

Bejan 1981

A. Bejan, Aspecte ale organizării economice, sociale și politice de pe teritoriul Banatului în sec. VIII-IX e.n. *SIB* 6–7 (1981), 3–13.

Bejan 1983

A. Bejan, Contribuții arheologice la istoria Banatului în sec. VII-IX e.n. *SCIVA* 34, 4 (1983), 349–362.

Bejan 1984

A. Bejan, Dovezi atestând practicarea meșteșugurilor în așezarea prefeudală de la Remetea Mare – „Gomila lui Pituț”. *SIB* 10 (1984), 5–15.

Bejan 1985–1986

A. Bejan, Contribuții arheologice la cunoașterea așezărilor rurale românești databile în secolele VIII-IX din sud-vestul României. *ActaMN* 22–23 (1985–1986), 223–238.

Bejan 1986

A. Bejan, Contribuții la cunoașterea culturii materiale din sud-vestul României în sec.VIII-X. Așezarea de la Remetea Mare – „Gomila lui Pituț. *Tibiscum SCC* 6 (1986), 259–268.

Bejan 1995

A. Bejan, *Banatul în secolele IV-XII*, Timișoara (1995).

Benea 1986

D. Benea, Noi piese paleocreștine din colecția Muzeului Banatului. *MB* 1 (1986), 42–48

Benea 1996

D. Benea, *Dacia sud-vestică în secolele III-IV*, Timișoara (1996).

Curta 2006

F. Curta, *Apariția slavilor. Istorie și arheologie la Dunărea de Jos în secolele VI-VII*. Târgoviște (2006).

Istvánovits, Kulcsár, Mérai 2011

E. Istvánovits, V. Kulcsár, D. Mérai, Roman Age Barbarian Pottery Workshops in the Great Hungarian Plain. In: *Drehscheibentöpferei im Barbaricum. Technologietransfer und Professionalisierung eines Handwerks am Rande des Römischen Imperiums. Akten der Internationalen Tagung in Bonn vom 11. bis 14. Juni 2009*, eds. J. Bemmman, M. Hegewisch, M. Meyer, M. Schmauder, Bonner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichtlichen Archäologie 13, Bonn (2011), 337–351.

Kulcsár, Mérai 2011

V. Kulcsár, D. Mérai, Roman or Barbarian? Provincial Models in a Sarmatian Pottery Center on the Danube Frontier. In: *The Roman Empire and Beyond: Archaeological and Historical Research on the Romans and Native Cultures in Central Europe*, eds. Eric C. De Sena, Halina

¹⁵ Benea 1986, 42, 47; Tănase 2018, 72.

Dobrzanska, BAR International Series 2236, Oxford (2011), 61–80.

Mare 2011

M. Mare, Descrierea complexelor arheologice. In: M. Mare et al., *Timișoara-Freidorf. Cercetările arheologice preventive din anul 2006*. Cluj-Napoca (2011), 15–29, 141–146.

Mărginean 2016

F. Mărginean, The Lower Mureș Valley, a Link between Central Europe and Transylvania in the Early Middle Ages (Archaeological Evidence). *Studia Universitatis Cibiniensis. Series Historica* 13 (2016), 81–119.

Stanciu 1998–1999

I. Stanciu, Așezarea slavă timpurie de la Lazuri-„Lubi tag”, jud. Satu Mare (cercetările arheologice din anii 1977, 1993–1995). Contribuții la cunoașterea secolelor VI-VII în zona Tisei Superioare. *SatuMare SC* 15–16 (1998–1999), 114–266.

Stanciu 2011

I. Stanciu, *Locuirea teritoriului nord-vestic al României între antichitatea târzie și perioada de început a epocii medievale timpurii (mijlocul sec. V-sec. VII timpuriu)*. Cluj-Napoca (2011).

Stanciu 2012

I. Stanciu, The wells of the early medieval settlement of Lazuri-Lubi tag (north-western Romania, Upper Tisa Basin). In: „*Castellum, Civitas, Urbs*”. *Zentren und Eliten im frühmittelalterlichen Ostmitteleuropa*. *Castellum Pannonicum Pelsonense* 6, eds. O. Heinrich-Tamáská, H. Herold, P. Straub, T. Vida, Budapest/Leipzig/Keszthely/Rahden (2015), 113–130.

Tănase 2010

D. Tănase, Observații cu privire la ceramica din secolele VIII-X descoperită în așezări din Banatul de câmpie. In: *Vasaria medievalia* II, ed. Gabriela Rădulescu, Bistrița (2010), 81–98.

Tănase 2018

D. Tănase, Observații cu privire la ploscuțele de pelerin cu reprezentarea Sfântului Mina, din epoca romano-bizantină, aflate în colecția Muzeului Național al Banatului. *Analele Banatului S. N.* 26 (2018), 65–79.

Tănase 2019

D. Tănase, The Relative Chronology of the Early Medieval Settlement in Susani-Săliște (Timiș County) from the Perspective of the Discovered Pottery. In: *Inter tempora. Cronologia perioadei medievale timpurii (sec. VII – XIII). Probleme, abordări și rezultate*, Orbis Mediaevalis II, eds. F. Mărginean, I. Stanciu, K. László, Cluj-Napoca (2019), 103–119.

Uzum, Țeicu 1978

I. Uzum, D. Țeicu, Cuptorul de ars ceramică descoperit în așezarea feudală timpurie de la Gornea-”Țărmuri”. *ActaMN* 15 (1978), 295–305.

Vida 2008

T. Vida, Conflict and coexistence: the local population of the Carpathian Basin under Avar rule (sixth to seventh century). In: *The Other Europe in the Middle Ages. Avars, Bulgars, Khazars and Cumans. East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450*, eds. F. Curta, R. Kovalev, Leiden-Boston (2008), 13–46.